

Теорія та історія держави і права

УДК 340.13

DOI <https://doi.org/10.5281/zenodo.17558061>

Юридична анатомія Білої книги (на прикладі сфери обігу віртуальних активів)

Міхневич Людмила Володимирівна,

доктор юридичних наук, професор,
професорка кафедри аграрного, земельного
та екологічного права ім. В. З. Янчука

Національного університету біоресурсів і природокористування України
м. Київ, Україна, <https://orcid.org/0000-0002-4774-079X>

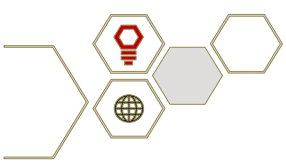
Шимон Світлана Іванівна,

доктор юридичних наук, професор,
професорка кафедри цивільного права та процесу
Ужгородського національного університету

м. Ужгород, Україна, <https://orcid.org/0000-0001-7165-3453>

Прийнято: 23.10.2025 | Опубліковано: 31.10.2025

Анотація. Метою статті праці є з'ясування юридичної природи Білої книги та визначення критеріїв, від яких залежить її правове значення, на прикладі Білої книги віртуальних активів, обов'язкове укладання якої пропонується в останніх нормотворчих ініціативах. Для досягнення поставленої мети автори застосували традиційні загальнонаукові та спеціально-юридичні методи наукового пізнання. Вибір конкретних методів відповідає специфіці предмета аналізу: формально-логічний використано для узагальнень ознак Білої книги на основі вивчення

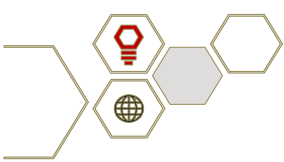

окремих видів таких документів; метод аналізу і синтезу – при дослідженні структури та змісту Білої книги віртуальних активів, класифікації видів Білих книг; системний – для виявлення місця Білих книг в системі засобів регулювання суспільних відносин; формально-юридичний – для аналізу змісту правових норм щодо Білої книги та змісту Білої книги віртуальних активів; тощо.

Автори зазначають, що на сьогодні Біла книга сприймається як інформаційний та аналітичний документ, у якому лаконічно викладені відомості про складну проблему та запропоновано шляхи вирішення чи рекомендації. На державному рівні Білі книги сприймаються виключно як стратегічні документи, у яких викладено завдання та логіку дій Уряду у відповідній галузі державної політики. Білі книги допомагають систематизувати реформи і підвищувати прозорість державної влади в Україні. Білі книги широко використовуються у суспільній практиці та зокрема представлені у сфері бізнесу, де використовуються як маркетингові документи, які визначають параметри та рекламують продукт або технологію.

Відповідно до Закону України «Про правотворчу діяльність» Біла книга є аналітичним документом публічної політики, який розробляється урядовими органами, регуляторами або експертними групами для підготовки проектів первинних законів, кодексів; такий документ має на меті окреслити проблему, запропонувати концептуальні підходи до її вирішення і викликати громадське обговорення. Водночас законопроект, в якому викладена нова редакція Закону України «Про віртуальні активи», передбачає обов'язкове укладення *Білої книги* віртуальних активів для їх публічної пропозиції, де має бути викладена детальна інформація про емітента, ризики та умови емісії та визначено правовий режим конкретних віртуальних активів.

У результаті вивчення проблеми автори виокремлюють дві категорії Білих книг: а) нерегулятивні – аналітичні документи, які мають значення для нормотворчості, створюють основу для формування консенсусу між державою, бізнесом і громадянами; б) регулятивні, які слугують правовим фундаментом для

здійснення певного виду діяльності; їх створення є обов'язковим у визначеній сфері, тому вони є ключовим елементом правового механізму, який забезпечує нормальне функціонування відповідного сектору економіки.

Ключові слова: правові тексти, правові джерела, Біла книга, правовий режим, правове регулювання.

Legal anatomy of the White Paper (using the example of virtual asset circulation)

Liudmyla Mikhnevych,

Doctor of Law, Professor,

Professor of the Department of Agrarian,

Land and Environmental Law named after V.Z. Yanchuk,

National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine,

Kyiv, Ukraine, <https://orcid.org/0000-0002-4774-079X>

Svitlana Shymon,

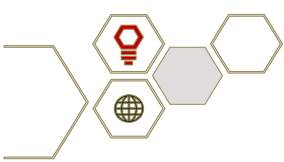
Doctor of Law, Professor,

Professor of the Department of Civil Law and Procedure

Uzhhorod National University,

Uzhhorod Ukraine, <https://orcid.org/0000-0001-7165-3453>

Abstract. The purpose of this article is to clarify the legal nature of the White Paper and to determine the criteria on which its legal significance depends, using the example of the White Paper on virtual assets, the mandatory conclusion of which is proposed in recent regulatory initiatives. To achieve this goal, the authors used traditional general scientific and special legal methods of scientific knowledge. The choice of specific methods corresponds to the specifics of the subject of analysis: formal-logical is used to generalise the features of the White Paper based on the study of individual types of such documents; the method of analysis and synthesis is used to

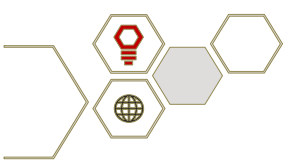
study the structure and content of the White Paper on virtual assets and the classification of types of White Papers; systemic – to identify the place of White Papers in the system of means of regulating social relations; formal-legal – to analyse the content of legal norms regarding the White Paper and the content of the White Paper on virtual assets; etc.

The authors note that today, a white paper is perceived as an informational and analytical document that concisely presents information about a complex problem and proposes solutions or recommendations. At the state level, white papers are perceived exclusively as strategic documents that set out the tasks and logic of the government's actions in the relevant area of public policy. White papers help to systematise reforms and increase the transparency of public authorities in Ukraine. White papers are widely used in public practice and are particularly prevalent in the business sector, where they are used as marketing documents that define the parameters and advertise a product or technology.

According to the Law of Ukraine ‘On Lawmaking,’ a white paper is an analytical public policy document developed by government agencies, regulators, or expert groups to prepare draft primary laws and codes; such a document aims to outline a problem, propose conceptual approaches to solving it, and spark public discussion. At the same time, the draft law, which sets out a new version of the Law of Ukraine ‘On Virtual Assets,’ provides for the mandatory conclusion of a White Paper on virtual assets for their public offering, which must contain detailed information about the issuer, the risks and conditions of the issue, and define the legal regime for specific virtual assets.

As a result of studying the problem, the authors identify two categories of White Papers: a) non-regulatory – analytical documents that are important for rule-making and create a basis for consensus between the state, business and citizens; b) regulatory, which serve as the legal foundation for carrying out a certain type of activity; their creation is mandatory in a specific area, so they are a key element of the legal mechanism that ensures the normal functioning of the relevant sector of the economy.

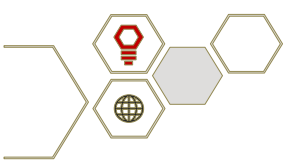
Keywords: legal texts, legal sources, White Paper, legal regime, legal regulation.

Постановка проблеми. Різноманітні «кольорові книги» стали поширеними в різних країнах в кінці XIX – на початку XX століття: Білі книги – в Греції, Польщі, Португалії; Зелені – в Болгарії, Бразилії, Мексиці; Червоні – в Туреччині, Іспанії; Сірі – в Бельгії, Данії, Японії; Помаранчеві – в Нідерландах; Сині – в Сербії, Швеції та ін. [1, с. 10]. Уперше термін «Біла книга» з'явився у британській практиці складання урядових документів (British White Paper). Перша з найвідоміших нині Біла книга була представлена в британському парламенті у 1920 році, вона стосувалася цивільної адміністрації Месопотамії та вплинула на колоніальне управління загалом. З часом практика створення Білих книг поширилася і набула різних значень у публічному управлінні, бізнесі й маркетингу. Сьогодні Біла книга сприймається як інформаційний та аналітичний документ, у якому лаконічно викладені відомості про складну проблему (тему, продукт тощо) та запропоновано шляхи вирішення чи рекомендації. Найвідоміші в історії Білі книги відрізняються тематикою, масштабом і впливом на економіку чи політику, суспільство в цілому, проте мають однакову мету – чітко викласти проблему, запропонувати рішення і сприяти його ухваленню.

Білі книги використовуються, передусім, у державному секторі, вони є основою для формування або зміни політики. Так, Біла книга Європейської комісії (2001) визначила концепцію «належного врядування» в ЄС, заклала п'ять принципів: відкритість, участь, підзвітність, ефективність і узгодженість, що вплинуло на законодавчі та адміністративні процеси в ЄС. Нині найвідомішими є Білі книги Єврокомісії, зокрема: про завершення формування спільного ринку; про зростання, конкурентоспроможність і зайнятість; про зближення законодавства асоційованих держав Центральної та Східної Європи.

Білі книги допомагають систематизувати реформи і підвищувати прозорість державної влади в Україні. Прикладами є: щорічний аналітичний документ сектору безпеки і оборони; Біла книга антитерористичної операції на Сході України [2], Біла книга державної політики у сфері адміністративних послуг [3], Біла книга законодавчого процесу [4], Біла книга національної освіти [5]; Біла

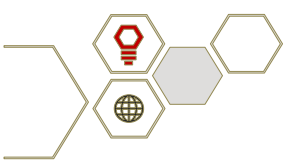

книга з управління екологічними, соціальними та управлінськими (ESG) ризиками у фінансовому секторі [6], Біла книга земельних відносин [7], Біла книга підготовки та проведення повоєнних виборів [8] та ін. Отже Білі книги широко використовуються у суспільній практиці України в різноманітних сферах розвитку суспільства. Поряд із цим Білі книги часто представлені у сфері бізнесу, де використовуються як маркетингові документи, які демонструють експертність компанії, рекламують продукт або технологію і спрямовані до потенційних клієнтів.

Донині Біла книга сприймалася як політичний документ, який створюється щодо різних сфер суспільного життя. Наприклад, Біла книга з регулювання штучного інтелекту в Україні [9] відображає ідеї Міністерства цифрової трансформації України стосовно оптимального регулювання технологій штучного інтелекту і вважається документом для консультацій та отримання зворотного зв'язку.

На державному рівні Білі книги сприймаються виключно як стратегічні документи, у яких викладено завдання та логіку дій Уряду у відповідній галузі державної політики (policy); як документ державної політики, що створений для публічного обговорення із громадськістю й зацікавленими сторонами та майбутнього впровадження органами виконавчої влади [10]. Білі Книги часто публікуються як розпорядчі документи та при цьому можуть включати коротку версію законопроекту, який планується прийняти. Поряд із цим створюються Білі книги, в яких закладено імперативні приписи, які діють у певній сфері суспільного життя. У зв'язку з цим постає питання про правову природу таких приписів – чи виконують вони регулятивну функцію?

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У наукових працях, де згадуються Білі книги загалом, як правило, аналізуються питання щодо конкретних документів, що ухвалювалися у визначених сферах життєдіяльності [13; 14] та переважно вивчаються питання змістовного наповнення Білої книги [15], її концепту [16]. Питання щодо Білої книги віртуальних активів поки що не

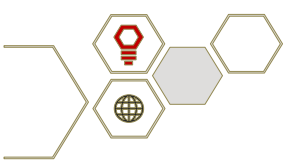

досліджувалося у вітчизняній правовій науці. Існуючі ж розвідки у цій сфері зосереджені на дещо інших питаннях, зокрема щодо: правового режиму віртуальних активів, законодавчого регулювання та перспектив його розвитку [17] як в Україні [18] так і в світі [19]; юридичних аспектів їх обігу [20]; структури правовідносин, пов'язаних з їх обігом [21] та ін. Навіть в останніх дисертаційних дослідженнях українських вчених [22] такий документ не згадується.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. В існуючих наукових працях правознавчого спрямування не дискутується питання щодо юридичної природи Білої книги, вона розглядається у традиційному значенні як політичний, інформаційний документ. Проте в деяких сферах правового регулювання створення Білої книги та вимоги до її структури і змісту імперативно передбачені законом. Так, за умови ухвалення нової редакції Закону України «Про віртуальні активи» укладення емітентом Білої книги віртуальних активів буде обов'язковим та зобов'яже його дотримуватися всіх правил, що викладені в такій Білій книзі, а відхилення від них спричинятиме відповідальність. За таких умов Біла книга набуває ознак засобу регулювання, вона виконує регулятивні функції. Тому актуалізується дослідження Білої книги як правового феномена, що є важливими для розуміння її значення як документа, який визначає бажані, рекомендовані чи обов'язкові параметри у конкретній сфері правового регулювання.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Цілями цієї праці є з'ясування юридичної природи Білої книги та визначення критеріїв, від яких залежить її регулятивне значення, на прикладі Білої книги віртуальних активів, обов'язкове укладання якої пропонується в останніх нормотворчих ініціативах.

Звернення до проблематики правових аспектів Білої книги саме на прикладі сфери обігу віртуальних активів зумовлене тим, що Закон України «Про віртуальні активи» [11] так і не набув чинності, а проект його нової редакції (Законопроект № 10225) [12] передбачає обов'язкове створення Білої книги віртуальних активів та пропонує докладні вимоги до її змісту.

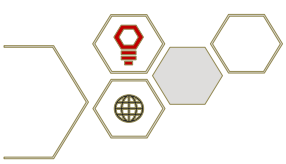

Виклад основного матеріалу дослідження. У Світовій практиці склалося декілька підходів до визначення поняття «Біла Книга»: 1) як документа, що визначає стратегічні цілі політики певної держави, задля втілення яких розробляється відповідний законопроект або заходи, які пропонується здійснити; 2) як документ, що роз'яснює політику уряду держави у визначеній сфері; 3) як комерційний документ, який застосовується маркетинговий інструмент для просування на ринку певної продукції.

Вимоги до Білої книги, її предмета, формату, змісту, обсягу в різних країнах є різними, але обов'язковими у її структурі зазвичай є: огляд передісторії та аналіз ситуації у визначеній сфері регулювання; висвітлення проблем – загроз, викликів, ризиків та прогнозовані тенденції (динаміка) розвитку у разі збереження незмінного статусу; розгляд варіантів рішення та альтернатив запропонованому регулюванню; зміст і детальний опис заходів, що планується здійснити.

У деяких випадках підготовці Білої книги передує підготовка Зеленої Книги, в якій у загальнішому вигляді викладається бачення Урядом відповідної проблеми як основа для подальших консультації зі стейкхолдерами. Білі Книги використовуються в більшості сучасних розвинених країн – у Німеччині, Італії, Норвегії, Польщі, Франції, США, Канаді, Японії, Китаї, Австралії, Об'єднаних Арабських Еміратах та ін. Створення Білої Книги може передувати законотворчому процесу, окреслювати вектори політики у певній сфері.

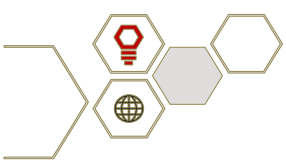
В Україні на законодавчому рівні визнання Білої книги відбулося з ухваленням Закону України «Про правотворчу діяльність» [23], де вона згадується серед аналітичних документів публічної політики. У цьому Законі Біла книга трактується як такий аналітичний документ, у змісті якого на основі оцінки впливу й оптимального варіанту вирішення проблеми у певній сфері суспільних відносин визначається стратегія її вирішення шляхом розроблення відповідного законопроекту, викладаються його основні положення. Отже відповідно до Закону України «Про правотворчу діяльність» Біла книга є аналітичним документом публічної політики, який розробляється урядовими органами,

регуляторами або експертними групами для підготовки проектів первинних законів, кодексів; такий документ має на меті окреслити проблему, запропонувати концептуальні підходи до її вирішення і викликати громадське обговорення.

Проте постає питання, яке значення Білої книги, розробка якої здійснюється на приватно-правовому, а не на урядовому рівні та яка проводиться відповідно до імперативного припису закону. Наприклад, законопроект № 10225 [24], в якому викладена нова редакція Закону України «Про віртуальні активи», передбачає обов'язкове укладення Білої книги для публічної пропозиції віртуальних активів, де має бути викладена детальна інформація про емітента, ризики та умови емісії. Зокрема, Біла книга віртуальних активів має включати відомості про: особу, яка вчиняє оферту або подає заявку на допуск до торгів; емітента (якщо він не є оферентом чи заявником); оператора торговельного майданчика, іншу особу, яка оформила Білу книгу; проект, у цілях якого проводиться емісія віртуальних активів; зумовлені цими активами права та обов'язки; вчинення публічної пропозиції чи допуск цих активів до торгів; конкретні віртуальні активи, опис умов їх емісії; базову технологію, на якій забезпечується обіг таких активів; пов'язані з цим ризики; основні несприятливі наслідки механізму консенсусу, що використовується для емісії. Детальний перелік відомостей, які обов'язково мають міститися у Білій книзі віртуальних активів, має визначати Національна комісія з цінних паперів і фондового ринку.

Уся інформація, яка розміщується в Білій книзі, має бути достовірною, правдивою; на першій сторінці розміщується помітне і конкретне застереження про те, що вона не затверджувалася жодним державним органом України, а відповідальність за її зміст несе особа, яка її уклала. Біла книга має містити анотацію, яка є легко зрозумілою, викладена чітко, зрозуміло; коротко описує ключову інформацію про віртуальні активи, Анотація має надавати достатньо інформації про відповідні віртуальні активи, та має містити застереження, що публічна пропозиція таких активів не є заохоченням до купівлі фінансових інструментів, а сама Біла книга не є проспектом цінних паперів, будь-яким іншим

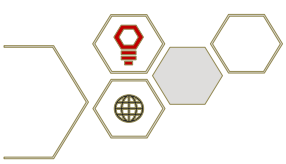

документом про пропозицію на ринку капіталу, організованому товарному ринку. У розумний строк до моменту вчинення публічної пропозиції така Біла книга має бути оприлюднена у відкритому доступі та має бути доступною протягом усього строку існування віртуальних активів в обороті.

Варто зазначити, що згаданий законопроект значно докладніше описує вимоги до Білої книги віртуальних активів, створення та публічне оприлюднення якої має стати обов'язковою умовою емісії віртуальних активів, без чого унеможливиться відповідна діяльність у сфері обігу таких активів; вона слугуватиме фундаментом, який забезпечуватиме захист прав на віртуальні активи, передусім щодо роздрібних власників (фізичних осіб). Загалом впровадження Білої книги віртуальних активів як офіційного документа про конкретні віртуальні активи має на меті підвищити прозорість, зменшити ризики втрат, що сприяє захисту прав як інвесторів, так і емітентів.

Такі підходи до регулювання сфери обігу віртуальних активів в Україні спрямовані на адаптацію національного законодавства до права ЄС. Так, у просторі ЄС Біла книга щодо криптоактивів була ключовим етапом перед впровадженням Регламенту ЄС MiCA (Markets in Crypto-Assets Regulation), який встановлює єдині правила обігу криптоактивів у державах-членах та має на меті забезпечити безпеку, прозорість, стабільність ринку віртуальних активів, захистити права учасників, зокрема інвесторів.

Незалежно від того, що в межах згаданого вище законопроекту №10225, Біла книга називається аналітичним документом, який емітент або оператор віртуального активу зобов'язаний укласти перед його запуском, такі Білі книги набувають такого правового значення, яке виходить за межі традиційного розуміння аналітичного документа. Адже аналітичний документ містить глибокий аналіз певної проблеми, ситуації або явища з метою надати обґрунтовані висновки, рекомендації чи варіанти рішень; він сфокусований на аналізі, спирається на аналітично-пояснювальну аргументовано спрямовану мову. Аналітичний документ використовується для формування політики (допомагає

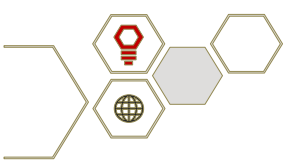

уряду та регуляторам зрозуміти ринок); для бізнесу (надає орієнтири щодо майбутнього регулювання), для громадськості (пояснює складні теми у доступній формі). Тоді як Біла книга віртуальних активів виконує функцію інформаційного та правового паспорта активу, визначає елементи його правового режиму та практично виконує регулятивні функції.

З самого тексту згаданого законопроекту впливає низка ознак Білої книги як документа: а) обов'язковість – без Білої книги віртуальний актив не може бути зареєстрований або допущений до обігу; б) прозорість – документ містить опис технології, механізмів захисту, ризиків, прав користувачів, а також економічну модель активу; в) захист інвесторів – наявність Білої книги дозволяє користувачам оцінити ризики та приймати обґрунтовані рішення; г) регуляторна функція – через уповноважений орган (НКЦПФР або Міністерство цифрової трансформації) зможе перевіряти відповідність активу заявленим параметрам; д) юридична відповідальність – у разі викладення в Білій книзі недостовірної інформації емітент може нести відповідальність.

Біла книга віртуальних активів визначає, конкретизує низку прав та обов'язків учасників правовідносин, в межах яких здійснюється обіг конкретного віртуального активу. Таким чином Біла книга є новітнім феноменом у правовому полі, набуває значення статутного документа для емітента віртуальних активів та водночас спрямована на публіку, визначає низку обов'язків емітента, межі можливостей потенційних інвесторів, їх права, які захищаються на рівні тих прав, які безпосередньо передбачені законом, остільки, оскільки саме створення Білої книги та обов'язковість дотримання викладеної в ній інформації передбачається законом.

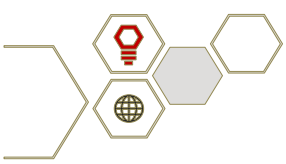
Висновки. Білі книги як правове явище можуть існувати в кількох варіаціях. По-перше, нерегулятивні Білі книги – аналітичні документи, які мають важливе значення для нормотворчості: сприяють оцінюванню ризиків і викликів, дозволяють проаналізувати нові явища до моменту появи регуляцій; створюють основу для формування консенсусу між державою, бізнесом і громадянами;

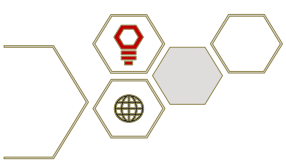
сприяють інноваційній правотворчості – надають змогу протестувати ідеї перш ніж ухвалити закони; сприяють міжнародній гармонізації; забезпечують прозорість процесів – допомагають громадськості оцінити напрямки законодавчих змін і вплинути на них. По-друге, регулятивні Білі книги, які слугують правовим фундаментом для здійснення певного виду діяльності (як-от, емісія віртуальних активів); їх створення є обов’язковим у визначеній сфері, тому вони є ключовим елементом правового механізму, який забезпечує нормальне функціонування відповідного сектору економіки. Так, Біла книга віртуального активу забезпечує баланс між інноваціями та захистом прав учасників ринку, завдяки тому, що обов’язково достовірно і точно визначає технічний опис віртуального активу, модель використання, оцінку ризиків, відомості про емітента та правовий режим активу.

Список використаних джерел

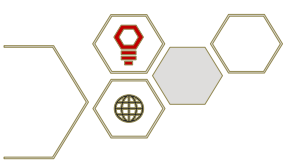
1. Біла книга-2 Інтелектуальна власність в інноваційній економіці України. / Дем’яненко О. В., Доровських А. В., Кулаков С. А., Лі А., (упорядк.). К.: Парламентське вид-во, 2008. 246 с.
2. Біла книга антитерористичної операції на Сході України (2014–2016) / [під заг. ред. І. Руснака) К.: Національний університет оборони України імені Івана Черняхівського, 2017. 162 с.
3. Біла книга державної політики у сфері адміністративних послуг (редакція третя – 2024 р.). Програма Polaris «Підтримка багаторівневого врядування в Україні» (2024-2028). URL: https://prosto.in.ua/documents/764/White%20Book_web_2024.pdf (дата звернення: 25.08.2025).
4. Біла книга законодавчого процесу. Верховенство права: Центр політико-правових реформ. URL: <https://pravo.org.ua/wp-content/uploads/2024/04/Bila-knyga-zakonodavchogo-protsesu-1.pdf> (дата звернення: 25.08.2025).

5. Біла книга національної освіти України. Акад. пед. наук України; за ред. В. Г. Кременя. К., 2009. 156 с.
6. Біла книга з управління екологічними, соціальними та управлінськими (ESG) ризиками у фінансовому секторі. Затверджено Правлінням Національного Банку України. 30 червня 2025 р. URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/bila-kniga-z-upravlinnya-ekologichnimi-sotsialnimi-ta-upravlinskimi-esg-rizikami-u-finansovomu-sektori>» (дата звернення: 25.08.2025).
7. Біла книга «Стратегія розвитку земельних відносин в Україні». 2021 р. Land Transparency. URL: <https://ukraine-landpolicy.com/uk/> (дата звернення: 25.08.2025).
8. Біла книга підготовки та проведення повоєнних виборів. 2024 р. Верховенство права: Центр політико-правових реформ. URL: <https://pravo.org.ua/books/bila-knyga-pidgotovky-ta-provedennya-povoyennyh-vyboriv-chastyna-i/> (дата звернення: 25.08.2025).
9. Біла книга з регулювання ШІ в Україні. Міністерство цифрової трансформації України. URL: <https://thedigital.gov.ua/> (дата звернення: 25.08.2025).
10. Біла книга як документ державної політики. Європейський інформаційно-дослідницький центр. 2016. URL: <https://infocenter.rada.gov.ua/uploads/documents/28870.pdf> (дата звернення: 25.08.2025).
11. Про віртуальні активи: Закон України від 17 лютого 2022 р. Офіційний портал Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2074-20#Text> (Станом на дату звернення – 20 жовтня 2025 р. не набув чинності)
12. Проект Закону про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо врегулювання обороту віртуальних активів в Україні від 7 листопада 2023 р. Офіційний веб-сайт Верховної ради України. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/pubFile/2061102> (дата звернення: 25.08.2025).
13. Костюченко О. Є. Білі і зелені книги як аналітичні документи публічної політики у сфері праці. *Нове українське право*. 2024. № 3. С. 103-108.

14. Сінна Л. Ю., Коваль А. В. Структурно-семантичний аналіз Білої книги силових структур України. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Філологія*. 2024. № 70. С. 95-98.
15. Доронін І. М. Оборонні «Білі книги»: правові аспекти інформування суспільства про діяльність сектору безпеки і оборони у контексті громадського контролю. *Інформація і право*. № 4(27)/2018. С.90-97.
16. Винарчик М. Міжкультурний діалог у контексті Білої книги Ради Європи. *Молодь і ринок*. 2019. №7 (174). С. 88-92.
17. Товкун А. Є., Саєнко В. Г. Правове регулювання обігу віртуальних активів в Україні: сучасний стан та перспективи розвитку. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 10. С. 399-402. URL: http://lsej.org.ua/10_2021/105.pdf (дата звернення: 25.08.2025).
18. Грудницький В. М. Правове регулювання обігу віртуальних (цифрових) активів в Україні. *Київський часопис права*. 2023. № 2. С. 43-49. <https://doi.org/10.32782/klj/2023.2.6>
19. Рибікова Г. В., Ковригіна В. А. Особливості правового регулювання обігу віртуальних активів в Україні та світі. *Молодий вчений*. № 3 (127). Березень, 2024 р. С. 78-84.
20. Дамчук А. Ю. Правове регулювання обігу віртуальних активів. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 11. С. 330-332. URL: http://www.lsej.org.ua/11_2023/79.pdf (дата звернення: 25.08.2025).
21. Починок О. Структура правових відносин, пов'язаних з обігом віртуальних активів. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія: «Юридичні науки»*. 2023. № 4(40). С. 219-231.
22. Бондаренко О. В. Адміністративно-правове регулювання обігу віртуальних активів. Дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. ЗНУ.
23. Про правотворчу діяльність: Закон України від 24 серпня 2023 р. Законодавство України. Офіційний портал Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3354-20#top> (дата звернення: 25.08.2025).

24. Проект Закону про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо врегулювання обороту віртуальних активів в Україні від 7 листопада 2023 р. Офіційний портал Верховної ради України. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/pubFile/2061102> (дата звернення: 25.08.2025).